

Clive Gamble: *The Palaeolithic Societies of Europe*. Cambridge World Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge 1999. ISBN 0 521 65872 1 (Pb), ISBN 0 521 65105 0 (Hb), 505 strani, 108 tabel, 124 slik.

V paleolitski arheologiji obstajajo tri oblike pomembnih knjig, ki občasno radikalno spremenijo podobo vede oziroma preusmerijo pozornost na predhodno marginalne predmete preučevanja. Prve so publikacije, ki natančno in navadno interdisciplinarno prikažejo okoliščine pomembne najdbe, jo opišejo ter uvrstijo v širši kulturni in epistemološki kontekst. Publikacije takega tipa so navadno delo skupine strokovnjakov, ki tesno sodelujejo in velikokrat sledijo podobnim raziskovalnim smernicam, če že ne mislijo skoraj enako. Drugi tip publikacije so pokongresni zborniki, kjer množica raziskovalcev z vseh vetrov in intelektualnih ozadij predstavi najnovejše rezultate dela. Ta dela sicer velikokrat povzemajo preliminarne rezultate raziskav in zato niso izjemno natančna, vendar jih odlikuje predvsem raznovrstnost obravnavanih tem ter znanstvenih pristopov. Tretji in morda tudi najpomembnejši tip publikacij pa so seveda velike sinteze, v katerih avtorji strnejo ugotovitve prejšnjih dveh tipov publikacij ter jih povežejo v enotno zgodbo, ki pojasnjuje dogodke in razvoj v širši časovni ter prostorski dimenziji. Seveda ni potrebno opozarjati, da se v teh delih še najjasneje izražajo avtorjeve osebne poteze oziroma njegova strokovna prepričanja, ki že na samem začetku botrujejo izboru, kasneje pa se pokažejo še v obdelavi podatkov.

Najvplivnejši avtor takih sintez je zagotovo profesor arheologije na Univerzi v Southamptonu Clive Gamble. To mesto je pridobil s knjigo *The Palaeolithic Settlement of Europe* (Gamble 1986), kjer je strnil vse dotodanje poznavanje paleolitika Evrope ter uvedel osnovne principe teritorialne in kronološke delitve, ki so v rabi vse odtlej. Svojo pozicijo je utrdil še s knjigo *Timewalkers* (Gamble 1993), kjer je prikazal zgodovino in razloge za hominidno poselitev celotnega planeta. Če je bila njegova prva velika sinteza še utemeljena predvsem na arheološkem in geološkem znanju, se je pri drugi že usmeril proti fizični antropologiji ter evolijski biologiji, v svoji tretji veliki sintezi pa je k vsemu dodal še koncepte kulturne antropologije in sociologije. Tako je pred koncem stoletja nastala *The Palaeolithic Societies of Europe*, ki je avtorjev osebni odgovor na pritožbe študentov, da so hominidi vedno prikazovani, kot da jih skozi evolucijo vodijo zgolj njihovi želodci, možgani pa so jim v temperaturnih razmerah glacialov popolnoma zamrznili.

Že na začetku je opazno, da se je avtor odločil za dokaj nekonvencionalen obseg knjige. Z opisom začne pred dobrega pol milijona let, v času, ko so hominidi že dologo korakali po Evropi, a so šele tedaj zapustili dovolj dobro strukturirane arheološke zapise, da je iz njih mogoče izvleči informacije o funkcioniranju preteklih družb. Prav tako knjigo zaključijo 21 tisoč let pred sedanostjo, česar pa ne utemelji zgolj z obsegom dela, ampak meni, da je nesmiselno, da bi mu vremenska napoved narekovala, kdaj naj zaključijo, ko pa se v družbah zgodijo spremembe, ki potrebujejo posebno obdelavo že z nastopom viška poznega glaciala. S tem nam avtor v uvodu napove, da bo v bližnji prihodnosti pripravil satetično delo, ki se bo ukvarjalo z družbami od LGM pa do konca glaciala - če bo tokrat upošteval vremensko napoved.

Ob bok Gamblovi nekonvencionalni kronološki usmeritvi sem se odločil postaviti tudi nekoliko nekonvencionalno obliko knjižne predstavitve. V želji, da bi se približal vsaj kritičnemu pregledu, če ne že recenziji, sem se odločil, da bom nekoliko obširneje predstavil del, v katerem avtor obravnava starejši in srednji paleolitik. Sicer je res, da so recenzenti poudarjali prav pomembnost razprav o uporabi socialne teorije in del, kjer se ukvarja z mlajšim paleolitikom (Pettit 2000), vendar botruje moji odločitvi natančneje poznavanje prav te problematike ter iz tega izhajajoča zmožnost kritičnejše preverbe avtorjevih trditev in sklepanj, na drugi strani pa je omejitev nujna tudi zaradi obsega predstavljenih knjige. Pri tem ne gre toliko za fizični obseg, ampak za obseg različnih konceptov in problemov, ki jih avtor opisuje, in katerih korektna predstavitev bi potrebovala veliko več prostora, kot ga je zaradi preglednosti smiselno nameniti knjižni predstavitvi.

Prvo poglavje (*Pulling aside the Palaeolithic curtain*) začne Gamble s trditvijo, da je paleolitik Evrope, kot ga poznamo danes, zgolj zapis opazovanj in regheologiji, ampak so se raziskovalci raje osredotočili na to, kako je bil formiran arheološki zapis in kaj je povzročalo tipološko variabilnost v orodnih inventarjih. Tako je težava paleolitika ta hip v tem, da se ukvarja z izvorom in spremembami v določenih trenutkih, namesto da bi poskušal pojasniti dolga obdobja nespreminjanja arheoloških zapisov in posledično tudi socialnih struktur preteklih družb.

Največji prelom z, danes bi lahko rekli že tradicionalno, antropološko usmerjeno arheologijo, ki temelji na neodarvinističnih principih, ustvari s premikom raziskav z razmnoževalnih mrež, ki operirajo s skupinsko selekcijo, na zavezniške mreže, ki jih tvorijo posamezniki z medsebojnim pogajanjem. Pri tem igra ključno vlogo vpeljava pojma jezika. Učenje in uporaba jezika po njegovem mnenju omogočita posamezniku, da postane aktiven člen družbe - daje mu možnost raziskovanja, pogajanja, ustvarjanja in izvajanja družbe.

V drugem poglavju (*The individual, society and networks*) napove, da naj bi preučevanje socialne evolucije poudarjalo točke prehoda, kot tudi vzdrževanje institucij - žal pa se kasneje napoved ne uresniči popolnoma. Pri tem naj bi posebno pozornost usmeril prav na vprašanje, kdaj so hominidi presegli pravila socialnega življenja, ki so jih narekovali viri njihovih lastnih teles, glasov in dejanj.

Da bi lahko kasneje arheološke podatke vpel v socialne okvirje, predstavi koncepte socialnih mrež, vplive virov na njihovo oblikovanje in na velikost ter predstavi koncepte prenosa informacij znotraj teh. Seveda ne manjka tudi pregled etnografskih podatkov o velikostih takih mrež, žal pa pogošamo analizo klasičnih razmnoževalnih mrež, kajti ljudje se lahko pogajajo zgolj, če obstajajo - na neki način je fizična reprodukcija nujna za obstoj in funkcioniranje družbenih struktur.

Naslov tretjega poglavja (*A Palaeolithic framework: locales, rhythms and regions*) je zgolj spremenjena oblika treh domen obnašanja, ki jih je Gamble definiral že leta 1986 - prostorske, demografske in socialne domene - od katerih je v največji meri vztrajal pri nespremenjenosti prostorske delitve paleolitske Evrope. To utemeljuje z dejstvom, da obstajajo v vsakem obdobju paleolitika med njegovimi devetimi regijami razlike, ki niso posledica različnih orodnih tipov, ampak gostote ter frekventnosti poselitve - z drugimi besedami dolgotrajnih preživetvenih strategij mobilnih lovsko-nabiralniških populacij.

Prav tako je v tem delu predstavil antropološke raziskave modernih lovcev in nabiralec, pri čemer je največ pozornosti namenil prostorski organizaciji socialnih ter preživetvenih aktivnosti, ki se vežejo na prizorišča dogajanja v pokrajini oziroma na prostore aktivnosti znotraj prizorišč. Na tem mestu so posamezniki v družbi predstavljeni kot njen dinamični del, ki se vedno aktivno pogaja o svoji vlogi v socialni mreži. Te dejavnosti potekajo tako na ravni prizorišča kot na ravni regije, kjer obnašanje skupin vežejo skupne strukture - socialni ritmi, ki niso nič drugega kot operacijski koncepti, ki so skupni vsem članom skupnosti. Ker pa se najlaže materializirajo skozi materialno kulturo oziroma njen umetniški vidik, ki ni prisoten pred mlajšim paleolitikom, je avtor uporabil za osnovo tehnološke vidike izdelave kamenih orodij oziroma linearne redukcijske sekvence jeder. Pri tem je upošteval rezultate analiz izvora zavrženih surovin na najdišču ter tako sklepal o sistemih gibanja ter prenašanja materialne kulture v pokrajini - predpostavkah za socialne stike posameznikov in populacij.

Začetek četrtega poglavja (*The first European societies 500,000-300,000 years ago*) se začne z vsebinskim sklopom, ki se pojavi vedno znova v naslednjih dveh poglavjih. Najprej predstavi klimatsko ozadje časovnega obdobja, ki ga opiše - nujno početje za razumevanje fleksibilnih geografskih meja v pleistocenski Evropi. Kot posredno osnovo za trajnejšo poselitev Evrope poda dolgotraj-

nost klimatskih ciklov, ki se začnejo z OIS 12. Gre za čas, ko upade število velikih zveri, dolgotrajna hladnejša obdobja pa označuje favna, kjer prevladujejo mamuti ter dlakavi nosorogi. Tako sprejme Turnerjevo razlago, da naj bi prav izginotje velikih zveri omogočilo hominidom zavzetje njihove ekološke niše ter posledično poselitev Evrope. Kontradiktorno pri tem je, da prihod hominidov povezuje z izumrtjem afriške ter vdorom azijske fave ter zanemari dejstvo, da so hominidi afriški rod, ki je Evropo tako kot Azijo poselil v trenutku širjenja afriških favnističnih združb.

Večina arheoloških podatkov iz obdobja, s katerim Gamble začne svojo pripoved, izvira iz ostankov obrežij rek ter jezer z Iberskega in Apeninskega polotoka, še vedno pa tradicionalno vodilno vlogo predstavljajo območja severne Francije in južne Anglije. Pri tem avtor izpostavi nekoliko najdišč, kjer so se najdbe nahajale v primarni legi (Cagny la Garenne, Miesenheim I, Notarchirico, Hoxne...), medtem ko večino najdišč definira zgolj kot prizorišča, kjer so bile v drugotnih kontekstih odkrite najdbe, ki so bile transportirane že v preteklosti. Pri obravnavanju teh najdišč se vključi tudi v debato o dolgi ali kratki kronologije, kjer se zelo neprepričljivo postavi na stran druge, hkrati pa ne zanika možnosti za zelo staro poselitev sredozemskega obrobja (Orce-Guadix-Baza depresija). Svojo odločitev utemelji s spremembo arheološkega zapisa po 500.000 let pred sedanostjo. Pri tem bralca hitro zmoti Gamblovo ignoriranje dostopnosti arheoloških podatkov, kot tudi ohranjenost kot funkcija časovne oddaljenosti nastanka arheološkega depozita. Argumenti za najstarejšo poselitev so arbitrarna pričakovanja o videzu arheološkega zapisa, ki je dovolj nedvoumen, da bo prepoznan kot tak. Zraven tega njegova Evropa deluje statično, če ne že skoraj kreacionistično. Hominidi vanjo ne prihajajo - enostavno so v njej. Podoben problem se pojavi tudi kasneje z začetkom srednjega paleolitika ter prihodom anatomsko modernih ljudi - ti vkorakajo zgolj v Francijo. Zgodba enostavno ni dinamična. Kljub obljubam o prikazovanju socialnosti ter osredotočenju na delovanje posameznika v skupnosti ne prinaša pojasnitve sprememb in prehodov. Tako kot poglavja knjige, so ločena tudi posamezna obdobja v arheološkem zapisu, ki se med seboj radikalno razlikujejo, saj vsako izvira iz domnevno različnih razmerij, prikaz transformacij pa v knjigi iščemo zaman. Delno lahko pri branju tega poglavja opazimo med vrsticami avtorjevo nelagodje pri podajanju mnenj, s katerimi se nekateri ne bi strinjali, kajti navidezno jih uspešno kamuflira z obsežnejšimi opisi ter pojasnitvami posemeznih pojmov. Vendar pa prav to uniči preglednost poglavja, kajti temeljne definicije tehnologij izdelave in obdelave orodij, ki jih predstavlja kot najstarejša, uvrsti šele za razpravo o kronologiji poselitve. Tako najprej zanika obstoj starejših orodij, šele kasneje pa sploh pove, kaj mu orodja predstavljajo. Mimogrede - artefakt ni več fizična reprezentacija vsem skupne ideje, kot je to predpostavljala tradicionalna tipološka veda, ampak so socialna spretnost, posredovana skozi geste in vtisnjena v telesno gibanje ter ritme, ki jih imenujemo odbijanje.

Tako najstarejše obdobje zaznamuje prisotnost pestnjakov v arheoloških inventarjih. Seveda priznava variabilnost ter obstoj industrij brez pestnjakov, vendar te prikazuje izključno kot sinhrono in ne tudi diahrono variabilnost v arheološkem zapisu, za katero menim, da bi vseeno lahko bila tudi posledica kulturnih tradicij. Pri tem so zame kulture iz materialnih ostankov prepo-znavni trajnejši medgeneracijsko posredovani sistemi adaptivnih reakcij na potrebe, ki jih določa okolje v širšem smislu besede. Žal smo priča ideji, ki se še ponavlja v knjigi ter predpostavlja, da so vsi predmoderni hominidi pri izdelavi orodij upoštevali zgolj neposredne okoliščine oziroma potrebe po orodju. Zato obdobje, ki ga predstavljajo pestnjaki, zaznamuje bolj obdelava (façonage), kot pa izdelava (débitage) orodja, kar naj bi posledično zmanjševalo recikliranje, ponovno uporabo ter modifikacije orodij. Tako naj bi se razmerje med generičnimi ali prenosljivimi ter specifičnimi spretnostmi posameznikov nagibalo v prid prvih, kar bi zmanjševalo individualne variacije samih orodij ter procesov v družbi - v ta namen primerja najdišči Swanscombe ter Olduvai, ter kljub domnevni ekološki različnosti prepozna podobnost strukture arheološkega

zapisa na prizorišču. Mimogrede, najdišča so zdaj prizorišča, pokopi so rituali ločitve in tako naprej - morda nam res priskrbi tako, veliko bolj socialno terminologijo, vendar vsebina pojmov še vedno ostaja stara.

Kot najbolj ilustrativno v tem obdobju Gamble izbere in predstavi najdišče Bilzingsleben ter najprej predstavi Maniino interpretacijo najdišča, ki naj bi predstavljala skrajni primer dokazov za obstoj družbenih institucij, ki bi jih za svojo analizo potrebovala socialno usmerjena arheologija. Ko pa poda svoje videneje najdišča, degradira ostanke bivališč na prostore aktivnosti ter tako domnevno komplicirano socialno življenje pretvori v kompleksnega. S skrči tem aktivnosti hominidov na preskrbo s hrano oziroma cikle in življenske ritme, katere veže okoli preživetvenih strategij do te mere, da domnevno pomanjkanje razširjenih družbenih omrežij oziroma stikov s sosednjimi populacijami utemeljuje s pomanjkanjem časa. Seveda nikjer ne omenja velikosti populacij - zaradi komunikacijske nezmožnosti in pomanjkanja socialnosti naj bi te bile seveda majhne. In če kot take res ne bi vzdrževale stikov s sosednjimi, kot to meni Gamble, ne bi mogle preživeti. S tem *Homo heidelbergensis* delno zanika socialne spretnosti, ki jih danes primatologi pripisujejo obema vrstama šimpanzov.

Neandertalci so v petem poglavju (*Neanderthal societies 300,000 to 60,000 years ago*) spet ujeti nekje na sredini. Avtor jih predstavi kot razvite ter izoblikovane hominide, ki na drugačen način od svojih predhodnikov izdelujejo orodja - povezave oziroma razvoja pa spet ni predstavljenega. Pravzaprav je v celoti ignorirana razprava o začetku srednjega paleolitika, oziroma se za prikaz tega obdobja večinoma jemljejo primeri iz njegovega mlajšega dela. V tem poglavju zanimajo Gambla tri vprašanja - v kakšnih okoljih so neandertalci uspešno živeli, ali so njihove družbe variirale preko celine ter ali je njihovo socialno življenje temeljilo na govornem jeziku.

Začetek spet predstavlja natančen pregled podnebja, ki pa večinoma temelji na podatkih iz severne Evrope, kar je iz avtorjeve perspektive sicer razumljivo, vendar na koncu pomanjkanje kakršnekoli navezave na alpsko poledenitveno shemo oziroma na njeno revizijo postane moteče. V tem poglavju opisuje razmere, ko naj bi se povečalo število poselitev v jamah in skalnih previsih, tako da se njegova pozornost usmeri proti tistim območjem Evrope, kjer geološko osnovo predstavlja apnenec. Pri tem definira tudi razlike v srednjepaleolitski arheologiji Evrope. Severno naj bi zaznamovala velika izkopavanja, kjer pa so bili odkriti le majhni artefaktni zbirki, v nasprotju pa naj bi v južnem delu Evrope manjša izkopavanja producirala veliko večje ter tipološko bogatejše zbirke. Drugo razliko med osrednjim in jugozahodnim delom Evrope predstavljajo oddaljenosti odkritih orodij in odbitkov od virov surovine - te so v prvem primeru tudi bistveno daljše.

V arheoloških zapisih pa naj bi to obdobje zaznamoval premik od tehnološke obdelave k izdelavi orodij oziroma k ekonomičnejši pripravi in izrabi jeder. Levallois tehnika naj bi bila edina večja inovacija, ki se pojavi pred približno 300.000 leti ter naj bi po avtorjevem mnenju s svojim pojavom utemeljevala ločitev med starejšim in srednjim paleolitikom. Avtor meni, da na njen pojav ni odločilno vplivala prisotnost ustrezne surovine, ampak sprememba v mobilnosti hominidov, kar naj bi se odražalo v transportiranju surovin na daljše razdalje, pri čemer bi prenašanje levallois izdelkov omogočalo hominidom večjo fleksibilnost ter adaptacijo na manj predvidljive okoljske razmere. In tukaj se spet ne moremo znebiti občutka, da avtor postavlja voz pred konja - njegova vzročna povezava mobilnosti in tehnologije ni smiselna, saj je v preteklosti proces kulturnega razvoja potekal prej obratno - tehnološki inovaciji je sledila sprememba vedenja.

Namesto tipoloških analiz, ki dejavnosti skupine zamaskirajo v orodne inventarje, pa naj bi tehnološke analize izdelave orodij nudile vpogled v delovanje posameznikov - seveda skozi sestavljanje odbitkov in preučevanje izvora surovine, ki kaže na njen prenos v pokrajini. Na drugi strani pa naj bi na kognitivne zmožnosti in socialne procese znotraj družbe kazali tudi ostanki plena. Danes je nesporno, da so se neandertalci prehranjevali z mesno hrano, definicija lova pa ni več povezana s sposobnostjo

ubitja živali, temveč temelji na načrtovanju in organizaciji ljudi ter tehnologiji v času in prostoru. Stopnja predvidevanja se kaže skozi vidike obnašanja, kot so vzdrževanje orodij, transport in shranjevanje ulova, itd.. Starostni profili kostnih ostankov pa kažejo, da so bili neandertalci uspešni lovci, ki so se usmerjali na plen v najboljših letih, kar pomeni, da jim je po Gamblovem mnenju uspel razvoj socialne tehnologije komunikacije brez razvoja zunanjeje sistema simbolov. Pri tem se kaže avtorjeva omejenost definicije simbolnega, ki temelji v konceptih mlajšega paleolitika - niti omeni ne možnosti, da bi lahko bila estetsko izdelana kamena orodja prav tako nosilec pomena kot koščeni okraski - čeprav se je s tem vprašanjem že sam ukvarjal (Gamble 1995). S tem je socialna spretnost neandertalcev prikazana kot spopad z okoljem, v katerem so živeli, in ne njihova kognitivna analiza - Gamble je iz fizičnih ustvaril še kognitivne suroveže.

Tako naj bi bile razlike v regionalnih arheoloških zapisih posledica specifičnih spretnosti, ki so se razvile kot odraz ritmov na različnih prizoriščih in ti so posledično ustvarili socialno diferenciacijo med skupinami - pri tem avtor ne pojasni razlik med tako definicijo ter specifično kulturno tradicijo, ki je v smislu kulturnega materializma pojmovana kot izventelesna adaptacija na okolje. Skratka, Gamble nam prinaša celo goro novih besed za stare pojme.

Če smo že pri jeziku - odraz tega naj bi bila jasno strukturirana kurišča s krožno razporejenimi odpadki, okoli katerih naj bi se sedelo ter razpravljalo. Ker teh ni, neandertalci niso govorili. Seveda tega ne argumentira na tak način, ampak govori o pomanjkanju socialnega prostora oziroma srečanja posameznikov naj bi bila zgolj posledica rutinskih dejavnosti, na katerih so se pota posameznikov križala, ne pa nekih socialnih teženj. Uspeh v lovu in nabiranju naj bi združevala ljudi, neuspeh pa bi pomenil smrt - torej ločevanje. To seveda pomeni, da bi ekosistem definiral obnašanje ali z drugimi besedami razprava o neandertalski tehnologiji je razprava o neandertalski družbi. In neandertalci so zgolj izvirna prenašalska družba - prenašajo tegobe podnebja in kamne.

Podnaslov šestega poglavja (*The rhythms of social life 60,000-21,000 years ago*) je *Prehod iz srednjega v mlajši paleolitik*, pri čemer ne razumem, zakaj je avtor izbral tako široko časovno obdobje - ne morem se znebiti občutka, da je čas začetka tega obdobja določila prav tista vremenska napoved, katere se je tako otepal na začetku - v tem primeru začetek OIS 3. Poleg podatkov o okolju je na začetku tega poglavja dolga lista najdišč z absolutnimi datacijami, ki ilustrirajo obdobje konca srednjega in začetka mlajšega paleolitika. Pri pregledu teh interpleniglacialnih najdišč je jasno opazna grupacija datacij v interstadiala Hengelo in Denekamp. Pomanjkljiva je le kulturna opredelitev najdb, saj nekoliko kasneje konec srednjega paleolitika opredeli zgolj kot MAT ter navadni moustérien in pri tem ignorira dejstvo, da so se v večjem delu jugozahodne Francije in severne Španije nahajali pod châtelperroniem in aurignacienom inventarji nazobčanega moustériena (St. Césaire, Arcy sur Cure, Cueva Morin, ...). Hkrati pa priznava ločevanja poznega moustériena med najdišči in pokrajinami - ta variabilnost materialne kulture pa naj bi se s povečano hierarhizacijo poselitve še pojačala po 33.000 letih pred sedanostjo. S tem posredno ustvari kronološko mejo - če je zaradi razpršenosti podatkov o koncu srednjega in začetku mlajšega paleolitika v različnih regijah Evrope uporabil zelo širok časovni interval, je kot kritično mejo, po kateri je opazna sprememba v socialnih sistemih v vsej Evropi, izpostavil dokaj natančno datacijo.

Pa vendar se zdi ta postavitev meje dokaj neprepričljiva. Ker že ves čas socialnost opazuje skozi lokalne in regionalne ritme aktivnosti in gibanja populacij - kar se odraža v pridobivanju surovin ter njihovi obdelavi - predstavi razlike med mlajšim in srednjim paleolitikom ravno kot spremembe v oddaljenosti izkoriščanih virov surovin ter v obliki redistribucijskih sistemov surovin v pokrajini. Argumentacijo o povečani socialnosti izpelje iz povečanja oddaljenosti izkoriščanja surovinskih virov v mlajšem paleolitiku, pri tem pa zaradi "socialne" diktature zanemari nekatere osnovne evolucionistične koncepte, da ne govorimo o konceptih, ki jih je postavil sam. Že pregled oddaljenosti virov surovin v srednjem

paleolitiku je med različnimi regijami dal zelo različne podatke, katerih variabilnost je posledica časa na eni in prostora na drugi strani. Čas v dinamičnem glacialnem podnebnju določa klimatske razmere in z njimi distribucijo naravnih virov ter preko teh tudi mobilnost hominidnih skupin. Klimatske razmere pa povečujejo oziroma zmanjšujejo dostopnost lokalno zastopanih surovin.

Na drugi strani evolucionistična teorija predpostavlja, da populacije težijo k čim manjšemu energijskem vložku v reševanje problemov oziroma da dokler dostopne surovine zadostujejo potrebam tehnologije izdelave kamenih orodij, ki uspešno izpolnjujejo svojo funkcijo, ni razloga za iskanje alternativnih rešitev in je iskanje celo patološko početje. Če si za izpeljavo obeh komentarjev pogledamo primere, opazimo, da so že razdalje pridobivanja surovin v srednjem paleolitiku med posameznimi evropskimi regijami zelo različne. Najmanjše so v jugozahodni Franciji ter največje na južnem Balkanu - nič nenavadnega glede na distribucijo nahajališč kvalitetnih surovin. Ker je seveda Francija referenčno območje, uporabi za srednji paleolitik prav te podatke ter jih primerja z mlajšepaleolitskimi - podatki izrabe in distribucije surovin iz drugega časovnega ter posledično tudi klimatskega obdobja, kjer je dostopnost virov bila zagotovo drugačna. Drugačna je bila tudi tehnologija izdelave orodij, kar določa tudi drugačne surovinske potrebe. Posledično ni nobene možnosti, da bi bili vzorci podobni.

Z nekoliko natančneje ilustriranim primerom skušam zgolj pokazati, da avtor sisteme pojmuje preveč statično ter primerja neprimerljivo. Primerjati jih je mogoče le, če delujejo enako, pod enakimi pogoji ter vsebujejo enake vhodne podatke - v nasprotnem primeru ne moremo izpeljevati nobenih zaključkov onkraj razlage sistema. Še najmanj upravičeno pa je, da podcenjujemo socialnost neandertalcev in njihove kognitivne sposobnosti zgolj zaradi primerjave z referenčnimi sistemi, ki so delovali v drugačnih okoljih. Če poskušamo dele o predmodernih hominidih brati skozi evolucionistično perspektivo, nam je takoj jasno, da je z Gamblovim sistemom nekaj narobe, saj bi upoštevač njegove izpeljave o socialnosti, ti izumrli že zdavnaj predno bi sploh uzrli stepe pleistocenske Evrope.

Predzadnje poglavje (*The extension of social life 60,000-21,000 years ago*) je Gamblov poklon vzvišenosti kulturnih manifestacij mlajšega paleolitika oziroma - kot jo je poimenoval - transformaciji moči. To je seveda spet dokumentiral ob rečnih dolinah Akvitanije ter ob vznožju Palave - na krajih, kjer naj bi se *Homo sapiens* premikali od ene do druge socialne priložnosti, medtem ko so se neandertalci premikali od kupa kamenja do živalskega trupla. Konec srednjega paleolitika je prikazal v Franciji, kjer imamo najboljše dokumentirane primere ter nadvse uporabno prehodno industrijo - da na govorimo o tradiciji raziskav ter dogajanju prav v trenutku, ko radiometrično datiranje postane zanesljivo. Bogastvo socialnosti ter kulturnih manifestacij pa je prikazal v sklopu najdišč Dolni Vestonice - Pavlov, kjer ni nič čudnega, da mu je uspelo določiti razlike od Bilizingslebena ter Maastricht-Belvédère.

Naslov zadnjega poglavja (*The Palaeolithic settlement of Europe*) je enak naslovu knjige in tisti, ki pričakujejo monumentalni zaključek ter pojasnitev nekaterih navidezno nerešenih problemov, bodo presenečeni, saj podaja zgolj povzetek vsega že povedanega. In ko nam v zadnjem stavku obljublja dviganje zastora veliko bolj zanimive preteklosti s pomočjo socialne perspektive, sem še toliko bolj prepričan, da bi moralo biti to poglavje na mestu uvoda, kjer bi bralca pripravilo na vsebino knjige ter mu v najosnovnejših potezah pojasnilo avtorjev pristop.

S svojim delom Gamble sicer omogoči začetek socialne arheologije v obdobju pred bogastvom kulturnih manifestacij mlajšega paleolitika, vendar se ne otrese koncepta slednjega. Njegove predmlajšepaleolitske družbe niso optimalno funkcionirajoče hominidne socialne strukture, ampak so zgolj nepopolne oblike, ki čakajo, da se bodo otresele zoprnih opravi fizične evolucije ter se do popolnosti polastile blagora modernega jezika in kulture. Četudi opisuje neko stanje, kjer so akterji predmoderni hominidi, ostane referenčno obdobje in referenčna družba srednji oziroma mlajši del mlajšega paleolitika ter *Homo sapiens*. Omeniti je treba tudi

pomanjkanje vključitve antropološke razprave (odnosi med *H. heidelbergensis*, *H. neanderthalensis* in *H. sapiens*) ter razprave o izvoru oziroma nastanku jezika. Ta se ves čas uporablja kot neki abstraktni pojem, ki ni definiran, iz konteksta pa se lahko sklepa, da ima avtor ves čas v mislih kompleksno slovnično strukturirano jezikovno komunikacijo.

Ključni problem knjige pa je zagotovo njena evrocetričnost. Če je v prvi sintezi avtor opisoval arheološke ostanke v Evropi, je popolnoma smiselno, da je uporabil vire in literaturo o arheoloških podatkih v Evropi, ko pa se je lotil socialnosti ter interpretacije arheoloških podatkov v Evropi, je spet izbral enako pot. S tem je v arheoloških poglavjih izpustil vse, kar so o strukturiranju najdišč ter razlagah najdb napisali avtorji drugje po svetu in zavedati se moramo, da je prav pri preučevanju najstarejši arheoloških obdobjev evropska arheološka teorija še najbolj reakcionarno usmerjena zgolj na materialne ostanke ter oddaljena od antropološkega sklepanja in interpretiranja družbe, ki je te ostanke zapustila. Drugi vidik evrocetričnosti je seveda pomanjkanje populacijske dinamike onkraj okvirov Evrope - res je, da so se populacije gibale po marginalnem azijskem polotoku zaradi spreminjajočih se ekoloških razmer, vendar so zaradi teh tudi prišle nanj - v obravnavanem časovnem obdobju najmanj dvakrat. Žal se je avtor popolnoma odpovedal temam, ki jih je obravnaval leta 1993.

Če strnemo. Bralca knjižnega prikaza bi z lahkoto sklepal, da ocenjujem knjigo kot slabo, nepopolno in v mnogih delih zavajajočo, vendar menim, da je prej nasprotno. Pred nami je res veliko delo, ki pa ima dve, za mnoge bralce neugodni, lastnosti. Knjiga je delo določenega avtorja in kot taka se zelo težko bere izolirano, ampak jo moramo upoštevati kot del širšega avtorjevega opusa. Popolna sinteza bi bila že zaradi obsega in kompleksnosti podatkov nemogoča, zato je Gamble predstavil posamezne vidike v različnih knjigah. Iz tega izhaja tudi drugi problem knjige - predpostavlja bralčev natančno poznavanje predstavljenih problematike. Da bi jo bolje razumel, mora bralca poznati delo avtorja, da pa bi jo pravilno ocenil, ter prepoznal manjke in nedoslednosti, pa mora širše poznati antropološke razlage ter arheološke podatke o paleolitiki poselitvi Evrope. Prav zaradi tega delo na koncu bralcu ne nudi zgolj nekaterih odgovorov na vprašanja, ki si jih ta prej ni postavil, ampak nudi tudi stimulacijo za nadaljnjo izpeljavo oziroma zavrnitev predstavljenih idej.

- GAMBLE, C. 1986, *The Palaeolithic Settlement of Europe*. - Cambridge World Archaeology, Cambridge.
 GAMBLE, C. 1993, *Timewalkers. The Prehistory of Global Colonization*. - Phoenix Mill.
 GAMBLE, C. 1995, *Interpretation in the Palaeolithic*. - V: I. Hodder et al. (eds), *Interpretig Archaeology. Finding Meaning in the Past*, 87-91, London.
 PETTIT, P. B. 2000, *Society and culture in Palaeolithic Europe*. - *Antiquity* 74, 442-444.

Boris KAVUR

Želimir Škoberne: *Budinjak. Kneževski tumul*. Muzej grada Zagreba, Zagreb 1999. 154 pages, 20 plates, 83 figures within the text. Text in Croatian and English.

The book was published on occasion of the exhibition *Budinjak. A Princely Tumulus* shown from November 1999. to February 2000. in the Municipal museum of Zagreb. The long term excavation at the Budinjak has been directed by Želimir Škoberne the author of the book, whose aim was to acquaint the broad public with the importance of discoveries on Žumberak.

In the *Introduction* Š. Škoberne describes the geographic location of Žumberak on the south-western edge of the Pannonian plain. Žumberak in north-west Croatia encompasses the mountainous area between the Krka, Sava and Kupa Rivers, partially also

the territory of Slovenia. An *Overview of the History of Prehistoric Research* at Žumberak is given in the next chapter of the book. The first report on prehistoric grave-finds was Josip Brunšmid's publication of Bronze Age material from the find-spot Ratičak at Krupače. Various finds from sites on Žumberak are kept in the Archaeological Museum in Zagreb: A Mousterian scraper from Podstražnik, some stone axes from Samobor, a triangular dagger from Sv. Jana, Bronze Age pins from Plješivica etc. The sites Trkeši and Popov Dol were known of the urn-field cemeteries. The Möriger-type sword from Draganići dates to the very beginning of the Early Iron Age. The majority of the chance finds from south-eastern Žumberak chronologically belong to the Early Urn-Field Culture. Many toponyms like: Gradina, Gradišće, Gradište, Gradac etc. indicate the prehistoric hillforts on Žumberak. There are some thirty of them in the area from Bregana through Okić to Vivodina.

In the chapter *The Iron Age* Škoberne has outlined briefly the changes in economy that have occurred in the region during 9th and 8th Century BC caused by the use of new metal - iron. The production of iron, along with stock-raising and advanced agriculture have led to the new social stratification. The ruling class appeared with united economic and military power. This is illustrated by the so-called princely tumulus, one of which is the tumulus 139 from Budinjak. The position of Budinjak is described in the chapter *The Hillfort and Cemetery at Budinjak*. The village Budinjak is located in the central section of the Žumberak Mountains, 740 m above sea level on the road linking Zagreb with Ozalj and Karlovac. A number of tumuli were discovered during the field survey of Budinačko polje (Budinjak plain). The hillfort-settlement (fig. 3, p. 19) is situated on exceptional strategic position surrounded with inaccessible cliffs. The plateau is protected with three rows of earthen ramparts. In the small trench made on the highest plateau remains of settlement pottery were found. The tumulus cemetery is extending over an area of 60.000m² below the hillfort (fig. 4). The geodetic measuring and mapping have revealed 141 tumuli (fig. 5) with diameters from 5 to 20 meters and 50 cm to 2.2 m heights. After nearly fifteen years of systematic excavation of cemetery and the analysis of findings, ten types of graves were recognised (p. 21, fig. 6). They differ in burial rite - cremations or inhumations, then in the construction of the tumuli, number of individuals buried in one tumulus, architecture of the graves, the depth of inhumation etc. All of the tumuli excavated to the present with cremation burials were of small dimension. The graves where the stone-slab-covered urn was dug into the soil and afterwards covered with burial mound belong to type 3. Type 4 refers to the cremation burial in a previously filled tumulus. Graves of type 1 and 2 are without the burial mounds; the difference is mostly in dimension of urns. The inhumation graves are divided in 5 types, differing in quantity of individuals buried in tumulus, disposition of graves in the tumulus, architecture of the burials etc. Almost all of the different grave-types are represented on the figures 7-19 (pp. 23-28). Apparently, Škoberne has successfully cleared up rather complex situation in the field. At the beginning the tumuli were excavated one by one. The mixed rites and the inhumations outside the tumuli demanded the use of system of quadrants to be applied to the entire terrain. To the present, 33 grave mounds have been excavated, representing about one quarter of the entire tumulus cemetery. The grave goods found at Budinjak belong to the south-eastern Alpine Hallstatt Culture. There were found bronze and iron pins, fibulae, belt buckles, bronze and iron bracelets, torcs, glass and amber necklaces etc (fig. 23, p. 31). The pottery also exhibit similarities to the East-Alpine Hallstatt groups, nevertheless some metal objects are related to Hallstatt of Caput Adriae. The absence of the central grave and the lesser size of tumuli are making the difference between the Budinjak cemetery and the large clan tumuli of Lower Carniola. The closest parallels are from the White Carniola graves. The Budinjak cemetery is reaffirming the hypothesis about the continuity of the burial and contemporary existence of Ljubljana and Lower Carniola Groups.